

SABIEDRĪBAS INTEREŠU, INDIVĪDA UN INDIVIDUĀLO TIESĪBU IEROBEŽOŠANAS PIEĻAUJAMĪBA UN SAMĒRĪGUMS COVID-19 KONTEKSTĀ

Karina Palkova, Ph.D., ir Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) Juridiskās fakultātes docente, vadošā pētniece un RSU doktora studiju programmas *Juridiskās zinātnes* vadītāja, Latvijas Zinātnes padomes eksperte tiesību zinātnē. Viņas specializācija ir medicīnas tiesības un starptautiskās veselības tiesības, kā arī sociālās tiesības. Piedalījies vairākos starptautiskos pētniecības projektos gan kā pētniece, gan arī projektu vadītāja. Ir RSU Juridiskās fakultātes zinātnisko rakstu žurnāla *Socrates* zinātniskā redaktore, kā arī starptautisko zinātnisko organizāciju biedre, tādu kā Eiropas Veselības tiesību asociācija (*European Association of Health Law*), Pasaulē Medicīnas tiesību asociācija (*World Association for Medical Law*) un Eiropas Mākslīgā intelekta asociācija (*European Association for Artificial Intelligence*). Publicējusies žurnālos *European Journal of Interdisciplinary Studies*, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, *Acta Universitatis Danubius. Juridica*, *Archives of Criminology and Forensic Sciences* u. c.

Inga Kudeikina, Dr. iur., Rīgas Stradiņa universitātes (RSU) Juridiskās fakultātes docente, nepilna laika bakalaura studiju programmas *Tiesību zinātne* vadītāja, Latvijas Zinātnes padomes eksperte tiesību zinātnē. Piedalījies vairākos starptautiskos pētniecības projektos, RSU Juridiskās fakultātes zinātnisko rakstu žurnāla *Socrates* redkolēģijas locekle. Zinātniskās publikācijas žurnālos *European Journal of Sustainable Development*, *Wiadomości lekarskie*, *Mediterranean Journal of Social Sciences* u. c.

Raksturvārdi: tiesības uz informāciju, tiesību uz informāciju ierobežošana, vārda brīvība.

Ievads

Covid-19 situācija ir mainījusi ne tikai sabiedrības uzvedības paradumus, bet arī vietējās un starptautiskās pārvaldības modeli. Pieredzes trūkums Covid-19 infekcijas izplatības pārvarēšanā kļuvis par šķērslī šo problēmu ātrai un efektīvai risināšanai. Valdības spēja rīkoties ātri, konsekventi un efektīvi ietekmēja Covid-19 infekcijas izplatības tempus, taču,

ņemot vērā sarežģīto, arī no tiesiskā viedokļa, situāciju, valdības rīcībā pastāvēja nepilnības, kas radīja papildu slogu ātrai un efektīvai Covid-19 infekcijas izplatības novēršanas politikai. Skaidrs redzējums par krīzes stratēģisku komunikāciju, krīzes laikā īstenoto politiku, kā arī tiesiskā regulējuma jautājumi ir svarīgi nosacījumi veiksmīgai Covid-19 infekcijas izplatības novēršanai.

Raksta mērķis ir analizēt tiesiskos jautājumus, kas izriet no sabiedrības un indivīda tiesību samērīguma un individuālo tiesību ierobežošanas pieļaujamības saistībā ar Covid-19.

Raksta uzdevums ir sniegt ieskatu par sabiedrības interešu, indivīda un individuālo tiesību ierobežošanas pieļaujamību, kā arī tā samērīgumu. Veicot attiecīgu pētījumu, secināms, ka pirms Covid-19 infekcijas izplatības Latvijā pastāvēja tiesiskais regulējums krīzes situācijas laikā, taču tā praktiskā piemērojamība nevarēja būt paredzama un starpdisciplināri novērtēta.

Iestājoties Covid-19 infekcijas izplatības riskam, valdība uzsāka infekcijas slimības apkarošanu, kas veicināja tiesiska rakstura trūkumu identificēšanu nacionālajā līmenī. Izaicinājums ir samērot indivīda tiesības uz informāciju, tiesības uz viedokļa paušanu ar aizliegumu izplatīt nepatiesas ziņas un ziņas, kas satur ierobežotas pieejamības informāciju. Tiesiskais regulējums, lai arī ir pietiekams un vispusīgs, tomēr satur pietiekami daudz ģenerālklausulu, kuru piepildīšana ar saturu ir atstāta tiesību piemērotāja ziņā. Strīdu rašanos nevajadzētu uzskatīt par negatīvu parādību vai tiesiskā regulējuma problēmu.

Covid-19 infekcijas izplatība un tās sekas var uzskatīt par vienu no lielākajiem 21. gadsimta izaicinājumiem globālā mērogā. Covid-19 infekcija ir ietekmējusi cilvēku ikdienas dzīves aspektus visā pasaulē un kļuvusi par nacionāla un starptautiska mēroga problēmu. Covid-19 situācija ir mainījusi ne tikai sabiedrības uzvedības paradumus, bet arī vietējās un starptautiskās pārvaldības modeli. Pieredzes trūkums Covid-19 infekcijas izplatības pārvarēšanā kļuvis par šķērslī šo problēmu ātrai un efektīvai risināšanai.

Katrai no iepriekš minētajām darbībām jābūt pakārtotai ne tikai sabiedrības interešu aizsardzībai, bet arī indivīdu pamattiesību ievērošanai un aizsardzībai. Tiesiski konsekventai rīcībai ir liela nozīme jebkuras pandēmijas vai epidēmijas apkarošanā. Turklāt būtiska Covid-19 infekcijas izplatības apkarošanā ir katra indivīda, sabiedrības kopumā, valsts un pašvaldību institūciju loma. Līdz ar to jāvērs uzmanība arī uz sabiedrības un valsts tiesību un interešu sabalansēšanu. Pirms Covid-19 infekcijas izplatības Latvijā pastāvēja tiesiskais

regulējums krīzes situācijas laikā, taču tā praktiskā piemērojamība nevarēja būt paredzama un starpdisciplināri novērtēta.

Sabiedrības interešu un indivīda tiesību ierobežojumu samērīgums

Satversmes 111. pantā noteikts valsts pienākums aizsargāt cilvēku veselību.¹ Līdz ar to sabiedrības veselība ir viena no Satversmē ietvertajām konstitucionālajām vērtībām, kuras aizsardzībai valsts var ierobežot atsevišķu personu pamattiesības, ja tas ir nepieciešams un ir samērīgi šī leģitīmā mērķa sasniegšanai. Kā norāda Ilze Plakane, samērīguma princips ietver četrus kritērijus, kas jāievēro, nosakot ierobežojumus:

- 1) ierobežojumam jābūt noteiktam vispārības interesēs;
- 2) ierobežojošā normā paredzētajam līdzeklim mērķa sasniegšanai ir jābūt derīgam un piemērojamam;
- 3) normā paredzētajam noteiktajam ierobežojumam jābūt vienīgajam saudzīgākajam līdzeklim, kā sasniegt mērķi;
- 4) līdzeklim un mērķim jābūt savstarpēji samērīgiem. Labumam, ko sabiedrība iegūst, nosakot pamattiesību ierobežojumus, ir jābūt lielākam par atsevišķa indivīda interesēm nodarīto kaitējumu.² Arī Satversmes tiesa ir atzinusi, ka pamattiesību ierobežojuma gadījumā ir jāizvērtē, vai minēto tiesību ierobežojums ir attaisnojams, proti, vai:

- 1) tas ir noteikts ar likumu;
- 2) tam ir leģitīms mērķis;
- 3) tas ir samērīgs.³

Vērtējot samērīgumu, Satversmes tiesa ir secinājusi, ka, konstatējot pamattiesību ierobežojuma leģitīmo mērķi, nepieciešams izvērtēt šā ierobežojuma atbilstību samērīguma principam un tādējādi noskaidrot:

¹ Latvijas Republikas Satversme.

² Plakane 2004, 721.

³ Satversmes tiesas 2018. gada 26. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2017-18-012 1. punkts. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/07/2017-18-01_Spriedums.pdf (12.12.2020.).

- 1) vai likumdevēja lietotie līdzekļi ir piemēroti leģitīmā mērķa sasniegšanai;
- 2) vai šāda rīcība ir nepieciešama, t. i., vai mērķi nevar sasniegt ar citiem, personas tiesības un likumiskās intereses mazāk ierobežojošiem līdzekļiem;
- 3) vai likumdevēja rīcība ir atbilstoša, t. i., vai labums, ko iegūst sabiedrība, ir lielāks par personas tiesībām un likumiskajām interesēm nodarīto kaitējumu. Ja tiek atzīts, ka tiesību normā noteiktais ierobežojums neatbilst kaut vienam no šiem kritērijiem, tad ierobežojums neatbilst arī samērīguma principam un ir prettiesisks.⁴

Nosakot atsevišķu indivīdu tiesību ierobežojumus otrajā ārkārtas stāvoklī no 2020. gada 9. novembra līdz 2021. gada 11. janvārim, Ministru kabinets noteikti ņēma vērā kļūdas, kas tika pieļautas pirmajā ārkārtas stāvoklī no 2020. gada 12. marta līdz 2020. gada 9. jūnijam.⁵

Ministru kabineta rīkojuma Nr. 655 *Par ārkārtējās situācijas izsludināšanu* 5.2. punktā tika aizliegti skaistumkopšanas (izņemot friziera) pakalpojumi. Šo ierobežojumu dēļ liels skaits skaistumkopšanas speciālistu palika bez darba. Šāds lēmums radīja kosmetologu neizpratni, jo viņi uzskatīja, ka spēj nodrošināt cilvēkiem drošu pakalpojumu sniegšanu arī Covid-19 apstākļos. Manikīra un pedikīra meistari pat sarīkoja piketu pie Saeimas. Skaistumkopšanas speciālistu spiediena rezultātā Ministru kabinets grozīja MK noteikumus Nr. 655, atļaujot sniegt skaistumkopšanas pakalpojumus.

Var secināt: lai arī ārkārtas situācijā ir bijuši sabiedrības interešu aizsardzības un indivīdu tiesību ierobežošanas pārspilējumi, tomēr kļūdas ir novērstas un ieviestie ierobežojumi saprātīgi sabalansē sabiedrības intereses un indivīda tiesību ierobežojumus.

Individuālo tiesību (personas datu aizsardzība, tiesības uz privātumu) ierobežošanas pieļaujamība un tās robežas

Covid-19 ne tikai Latvijā, bet arī pasaulē radījis jaunus izaicinājumus arī privātuma jautājumos, kas balstīti uz krīzes komunikācijas politiku valstī. Covid-19 laikā bija bezprecedenta gadījumi privātuma un datu aizsardzībā. Notika sensitīvu personas datu vākšana, izmantošana un izpaušana, analizējot un kartējot vīrusa izcelsmi un apkarojot tā izplatību. Privātuma apdraudējumu veicināja arī digitālo tehnoloģiju ātra izplatīšanās un jaunu digitālo risinājumu formulēšana. Iezīmētās privātuma un datu aizsardzības problēmas ir parādījušas kopējo pamatvērtību principus. Informācijas sniegšana krīzes komunikācijā, kā arī digitālās inovācijas atklāja nepilnības tiesiskajā regulējumā gan nacionālā, gan arī starptautiskā mērogā.

Minētā situācija datu aizsardzībā ir pretrunā ar virkni tiesību aktu un starptautisko politikas plānošanas dokumentu. Saskaņā ar *Global Privacy Assambly* stratēģiskajām prioritātēm (2019–2021) prioritāra ir globālā privātuma veicināšana digitālajā laikmetā.⁶ Akcentējot iepriekš minēto, Eiropas Savienības līmenī tika strādāts pie risinājumiem un rekomendācijām personas datu aizsardzībā, uzsverot, ka dati un tehnoloģijas, kas tiek izmantotas, lai palīdzētu cīņā pret Covid-19, būtu jāizmanto, lai palielinātu sabiedrisko interešu aizsardzību īpašajā tiesiskajā stāvoklī.

2020. gada maijā Ministru prezidents Krišjānis Kariņš paziņoja, ka kontaktu apzināšanai ir izstrādāta mobilā lietotne *Apturi Covid*, kas arī varētu noderēt kā papildu drošības mehānisms vīrusa ierobežošanai. Vēlāk valdība aktīvi aicināja izmantot šo lietotni.⁷ Saskaņā ar *Apturi Covid* privātuma politikas noteikumiem lietotnes datu apstrādes virsmērķis ir epidemioloģiskā drošība sabiedrības veselības aizsardzībai pret Covid-19, kā arī Covid-19 gadījumu ātrā atklāšana, piesardzības pasākumu veikšana un Covid-19 epidemioloģiskā uzraudzība.⁸

⁴ Satversmes tiesas 2018. gada 11. oktobra sprieduma lietā Nr. 2017-30-01 15. punkts. Pieejams: https://www.satv.ties.gov.lv/wp-content/uploads/2017/11/2017-30-01_Spriedums.pdf (03.12.2020.).

⁵ Par ārkārtas situācijas izsludināšanu: Ministru kabineta rīkojums Nr. 103.

⁶ Stratēģic Plan 2019–2021.

⁷ Kariņš 2020.

⁸ Privātuma politika 2020.

Saskaņā ar Eiropas Parlamenta sniegto informāciju mobilās lietotnes ir svarīgs rīks cīņā pret Covid-19 uzliesmojumu. Taču vienlaikus Eiropas Parlaments jau 2020. gada maijā ir norādījis, ka pastāv privātuma pārkāpuma riski, jo kontaktu izsekošanas lietotnes varētu atklāt sensitīvus lietotāja datus. Līdz ar to dalībvalstis tika aicinātas pievērst īpašu uzmanību lietotņu izstrādes koordinācijai, lai nodrošinātu to pilnīgu atbilstību Eiropas Savienības noteikumiem par personu datu aizsardzību.

Latvijā valdība sabiedrībai nesniedza informāciju par izstrādātās lietotnes datu drošību, tāpēc sabiedrības viedoklis sašķēlās divās daļās, proti, sniedzot atbalstu lietotnei vai, gluži pretēji, paužot negatīvu attieksmi, īpaši norādot uz datu drošības riskiem. Eiropas Komisija publicēja ieteikumu izstrādāt kopēju Eiropas Savienības pieeju mobilo lietotņu izmantošanai kontaktu izsekošanas vajadzībām, norādot, ka dalībvalstu iestāžu izstrādāto lietotņu izmantošana nedrīkst būt obligāta, un nosakot turpināmības klauzulas, lai lietotņu izmantošana tiktu atcelta pēc pandēmijas beigām.⁹

Papildus tika norādīta nepieciešamība skaidrot sabiedrībai šo tehnoloģiju nozīmi. Pētot valdības komunikāciju, secināms, ka sniegtā informācija neatspoguļoja Eiropas Parlamenta un Eiropas Komisijas dokumentos iekļautās prasības. Tas radīja sabiedrībā zināmas bažas par lietotnes mērķi un uzdevumiem. Lietotnes proaktīva reklamēšana un valdības publiskā retorika raisīja virkni jautājumu par personas tiesību uz privātumu ievērošanu, kā arī par personas datu aizsardzību.

Personas datu aizsardzībā un tiesībās uz privātumu ir virkne problēmjautājumu ne tikai lietotnes *Apturi Covid* lietošanas, personas datu aizsardzības jomā un personas tiesību uz privātumu ievērošanas jomā, bet arī tādu prasību jomā, kas attiecas uz pases datu norādi, atgriežoties Latvijā no citām valstīm vai arī sniedzot informāciju par personu, kas ir atzīstama par Covid-19 pacientu vai kontaktpersonu.¹⁰

⁹ Covid-19 izsekošanas lietotnes 2020.

¹⁰ Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai: MK noteikumi Nr. 360.

Jāatzīmē Vispārīgā datu aizsardzības regulā ietvertais tiesiskais regulējums: saskaņā ar regulā noteikto personas datu apstrāde ir likumīga tikai tādā apmērā un tikai tad, ja ir piemērojams vismaz viens no Vispārīgās datu aizsardzības regulas 6. panta 1. punktā minētajiem pamatojumiem. Tas nozīmē, ka ir jābūt šādiem tiesiskiem pamatiem: personas piekrišana, liguma izpilde, juridisks pienākums, sabiedrības intereses, vitālo interešu aizsardzība un leģitīmo interešu ievērošana. Veselības datu, kas ir īpašas kategorijas personas dati, apstrāde ir atļauta, ja pastāv vismaz viens no regulas 9. panta 2. punktā minētajiem pamatojumiem, proti, apstrāde ir vajadzīga sabiedrības interešu ievērošanai sabiedrības veselības jomā – aizsardzībai pret nopietniem pārrobežu draudiem veselībai. Līdz ar to būtiski ir nošķirt informāciju un datus, kas nepieciešami tieši sabiedrības interešu nodrošināšanai.

Pašlaik personas dati tiek vākti, ievērojot normatīvos aktus, taču tajos noteiktais datu apjoms un vākšanas pamatojums nav skaidrs. Komunikācijā ar sabiedrību nav vērojams datu pieprasījuma pamatojums. Nav skaidrs arī datu uzglabāšanas mehānisms jeb sistēma, ja datus vāc pakalpojuma sniedzējs vai darba devējs.

Valdība atbalsta Covid-19 apkarošanas pasākumu kopumu, taču nav rekomendāciju iegūto datu apstrādei un uzglabāšanai. Līdz ar to veidojas situācija, ka publiskajā un privātajā sektorā nav izstrādāts ricības modelis šādu iegūto datu uzglabāšanai un nodošanai.

Papildu jautājums ir arī par fizisko personu datu uzglabāšanu un apkopošanu, ko veic pakalpojuma sniedzējs. Fiziskai personai pirms pakalpojuma saņemšanas (ārsts, zobārsts, skaistumkopšana u. tml.) ir pienākums aizpildīt anketu par saviem datiem, taču nereti nākas aizdomāties, vai šo datu glabāšana ir leģitīma. Valstī nav vadlīniju šo datu leģitīmai uzglabāšanai un apstrādei. Veidojas situācija, ka valdības pieņemtie lēmumi, cenšoties apkarot Covid-19, nav pārdomāti. Pastāv nepilnības, kas būtiski apdraud personas datu aizsardzību. Tāpēc būtu jāizvērtē valdības pieņemto lēmumu kvalitāte un saturs, īpaši vēršot uzmanību uz to, vai prasītā informācija tiešām ir nepieciešama sabiedrības veselības aizsardzībai. Protams, nepieciešamās informācijas norobežošanas jautājums ir komplicēts.

No minētā izriet Latvijā vēl neatrisināts jautājums, proti, brīva informācijas aprīte un personas tiesības uz privātumu. Valdība stratēģiskajā komunikācijā pievēršas virknei pasākumu, kas noteikti speciālajos normatīvajos aktos un saistīti ar Covid-19 apkarošanu. Taču jautājums par informācijas aprīti, privātumu un tā nozīmīgumu krīzes komunikācijā netiek analizēts.

Informācijas aprīte mūsdienu pasaulē ir kļuvusi teju neierobežota laikā un telpā. Tiesības uz informāciju ir viena no cilvēka pamattiesībām, ko Latvijā garantē Latvijas Republikas Satversmes 100. pants. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts ir norādījis, ka tiesības uz informāciju ir tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa.¹¹

Par informāciju Informācijas atklātības likuma izpratnē tiek uzskatīta ziņa vai ziņu kopums jebkurā tehniski iespējamā fiksēšanas, uzglabāšanas vai nodošanas veidā.¹² Tomēr aprobežoties ar minēto informācijas izpratnes tvērumu nebūtu pareizi, jo ziņas ir ne tikai tā informācija, kura jāsniedz iestādei, bet arī informācija, kas tiek radīta un tirāžēta masu informācijas līdzekļos. Mūsdienās par nozīmīgu informācijas veidu ir kļuvušas arī sociālās platformas. Turklāt, lietojot sociālos kontus, ar sabiedrību komunicē arī valsts amatpersonas. Publicētā informācija ir oficiāla, tā ir aktuāla, vispusīga un precīza. Informācijas sniegšanas kārtībai ir noteiktas kvalificētas prasības.

Privātpersonu informācijas apmaiņu sociālajās platformās regulē katras platformas iekšējā privātuma politika. Tas ir riska faktors, jo īpaši krīzes situācijās. Informācija šādās platformās var būt, sākot no nepārbaudītas, neprecīzas, kļūdainas, beidzot ar apzināti nepatiesu (angl. *fake news*).

Ir acīmredzami, ka privātās informācijas apmaiņas platformas sasniedz plašu auditoriju un ietekmē sabiedrības viedokli, tomēr tās netiek tiesiski regulētas. Veidojas kolīzija,

jo cenzūra neapšaubāmi ir aizliegta¹³, saturu cenzēt nav tiesiska pamata, bet tajā pašā laikā privātās sociālās platformas iespaido sabiedrisko domu, tostarp sniedzot nepārbaudītu vai apzināti nepatiesu informāciju. Zinātniskajā literatūrā norādīts, ka līdz ar sociālo tīklu parādīšanos pieaug korporāciju (platformu īpašnieku) nozīme. To praksei, politikai un tehnoloģijām ir būtiska loma privātajā komunikācijā un publiskā diskursa veidošanā, un tās ietekmē virkni cilvēktiesību aizsardzības mehānismu. Sociālo platformu īpašniekiem ir savas intereses (tostarp materiālās), kas ne vienmēr sakrīt ar valstiskām (sabiedrības) interesēm.

Izkristalizējas problēmjautājums, kā, neieviešot cenzūru, samērot privātpersonu tiesības (tiesības iegūt, apmainīties ar informāciju un nodarboties ar komercdarbību) ar valstiskām interesēm, proti, sabiedrisko drošību un kārtību, tiesiskumu un tiesisko paļāvību. Viens no tiesisko attiecību veidošanas pamatprincipiem noteic, ka tiesības izlietojamas un pienākumi izpildāmi pēc labas ticības.¹⁴ Jāatzīst, ka tas ir deklaratīvs un vispārīgs. Tomēr minētais princips ir bāze, veidojot valsts un indivīda sociālo dialogu un risinot jautājumu par to, kā tiesisko attiecību dalībniekus – privātpersonas – mudināt to ievērot savstarpējā komunikācijā. Gadījumos, kad indivīdi savu tiesību realizēšanā neievēro godprātības principu, valsts rīcībā jābūt līdzsvarojošam mehānismam. Ir izaicinājums noteikt ierobežojumu nepieciešamību un to robežas, jo ierobežojoši rīki ir galējais risinājums, kad ir izsmeltas motivējošās iespējas.

No otras puses, jautājumu par informācijas atklātību un informācijas sniegšanu var aplūkot no informācijas sniedzēja skatpunkta. Katrai personai ir tiesības uz informāciju. Tiesības saņemt informāciju ir tiesību uz vārda brīvību sastāvdaļa, kas izriet no vispārējiem cilvēktiesību principiem. Katrai personai ir arī tiesības brīvi paust informāciju.¹⁵

Izplatoties Covid-19 vīrusam, publiski informatīvajā telpā parādās informācija par šo vīrusu un par tā apkarošanas pasākumiem.

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.09.2006. spriedums lietā Nr. SKA-241/2009.

¹² Informācijas atklātības likuma 1. pants. Sk. *Latvijas Vēstnesis*, 334/335 (06.11.1998.); *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 24 (24.12.1998.).

¹³ Latvijas Republikas Satversme.

¹⁴ Civillikuma ievada 1. pants. Sk. *Valdības Vēstnesis*, 41 (20.02.1937.).

¹⁵ ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija.

Pēc Pasaules Veselības organizācijas apkopotās informācijas, pamatoti tika norādīts, ka publiskajā telpā nepatiesas ziņas tiek atspoguļotas lielā ātrumā un ir nepieciešams veikt darbības, kas novērstu šo ziņu izplatīšanos, aizsargājot sabiedrības intereses.¹⁶ Kā piemēru var minēt Covid-19 laikā plašsaziņas līdzekļos bieži publicēto informāciju, aicinājumu sabiedrībai nevilkt maskas, jo minētais ir pretrunā ar starptautiskiem dokumentiem¹⁷, pamatojot to ar valdības pieņemto lēmumu neatbilstību starptautiskajam tiesiskajam regulējumam.

Mūsdienās ir vērojama tendence atsaukties uz cilvēktiesībām jebkurā gadījumā, kad indivīds subjektīvi nepiekrīt valsts varas lēmumam. Kopumā tā ir arī bīstama tendence, kas palielina tiesiskā nihilisma risku un vājina tiesiskas valsts pamatus. Līdz ar to jāpēta jautājums par to, vai tiesības uz informāciju, komentējot, apgāžot valdības pieņemtos lēmumus par sabiedrisko drošību un kārtības nodrošināšanu, ir absolūtas.

Saskaņā ar Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. pantu visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi savā cieņā un tiesībās. Minētais, no vienas puses, norāda uz ekskluzīvu un neapstrīdamu faktu, taču, no otras puses, uzliek virkni pienākumu.¹⁸ ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 29. panta pirmajā un otrajā daļā noteikts, ka katram cilvēkam ir pienākumi pret sabiedrību, jo tikai tajā ir iespējama viņa personības brīva un pilnīga attīstība. Proti, konkrētiem apstākļiem iestājoties, personas iegūtās tiesības tiek pakļautas ierobežojošam mehānismam. Papildus ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijā noteikts, ka, realizējot savas tiesības un brīvības, katram cilvēkam ir jāpakļaujas tikai likumā noteiktajiem ierobežojumiem, kuru nolūks ir vienīgi citu cilvēku tiesību un brīvību pienācīgas atzīšanas un cieņas nodrošinājums un morāles, sabiedriskās kārtības un vispārējās labklājības taisnīgu prasību apmierināšana demokrātiskā sabiedrībā.¹⁹

Indivīda vai arī preses paustai informācijai par Covid-19 ir liela ietekme uz informācijas uztveri. Satversmes 100. pantā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību. Šajā pantā arī ietvertas tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.²⁰ Vārda brīvības privātais aspekts nozīmē, ka ikvienai personai ir tiesības uz saviem uzskatiem, tiesības turēties pie tiem un brīvi tos paust. Savukārt vārda brīvības publiskais aspekts attiecas uz ikviena tiesībām brīvi saņemt informāciju un paust savus uzskatus. Pie šiem informācijas izplatīšanas un uzskatu paušanas veidiem pieder arī plašsaziņas mediji.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka vārda brīvība attiecināma ne tikai uz "informāciju" vai "idejām", kas tiek uztvertas labvēlīgi vai neitrāli, bet arī kas apvaino, šokē vai uztrauc valsti vai kādu sabiedrības daļu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa vienlaikus arī norāda, ka tādas prasības tiek izvirzītas plurālisma, tolerances un iecietības dēļ, bez kā nav iedomājama demokrātiska sabiedrība.²¹ Papildus jāatzīmē, ka, tiesas ieskatā, Satversmes 100. pantā garantētās tiesības nav absolūtas. Satversmes tiesa ir vērsusi uzmanību, ka, neraugoties uz vispārīgu regulējumu, valsts var noteikt vārda brīvības ierobežojumus gadījumos, kad personas tiesības uz vārda brīvību tieši ietekmē citu personu tiesības, kā arī gadījumos, kad vārda brīvība rada nepārprotamus un tiešus draudus sabiedrībai.²²

Valsts uzdevums ir rūpēties gan par katru tās iedzīvotāju, gan par sabiedrību kopumā. Līdz ar to atzīmējams būtu Satversmes 116. pantā noteiktais: "Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes 96., 97., 98., 100., 102., 103., 106. un 108. pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību."²³ Satversmes tiesa atzinusi, ka "likumdevējs ir tiesīgs ieviest tādus pamattiesību ierobežojumus, kādus tas uzskata par nepieciešamiem,

¹⁶ Immunizing the public against misinformation 2020.

¹⁷ Aicinājums nevilkt maskas 2020.

¹⁸ ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija.

¹⁹ Turpat.

²⁰ Latvijas Republikas Satversme.

²¹ Latvijas Republikas Satversme: Satversmes tiesas atziņas 2019, 114.

²² Balodis et al. 2011, 363–364.

²³ Latvijas Republikas Satversme.

lietderīgiem un samērīgiem demokrātiskā sabiedrībā.²⁴ Satversmes tiesa uzsvērusi, ka pamattiesības ne vienmēr ir absolūtas. Pamattiesību ierobežojumi pieļaujami tikai tiktāl, ciktāl tie nepieciešami konkrētā mērķa sasniegšanai.²⁵ Tādējādi ne visi informācijas un cilvēktiesību ierobežojumi ir atzīstami par pārmērīgiem.

Eiropas Parlamenta deputāti vērsa uzmanību dezinformācijas problemātikai Covid-19 laikā, īpaši uzsverot, ka tā ir sabiedrības veselības un drošības problēma. Tāpēc tika aktualizēts jautājums par to, ka visiem iedzīvotājiem būtu jānodrošina piekļuve precīzai un pārbaudītai informācijai. Attiecībā uz plašsaziņas līdzekļu vārda brīvību pamatprincipi ir nostiprināti arī Eiropas Savienības Pamattiesību hartā un Eiropas Cilvēktiesību konvencijā. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 11. pantā noteikts, ka ikvienai personai ir tiesības uz vārda brīvību. Šīs tiesības ietver uzskatu brīvību un brīvību saņemt un izplatīt informāciju vai idejas bez valsts iestāžu iejaukšanās un neatkarīgi no valstu robežām.²⁶

Neraugoties uz tiesisko regulējumu, kā arī starptautisko organizāciju ieteikumiem, pastāv procesuālas problēmas, kas saistītas ar publiskajā telpā izplatīto nepatieso ziņu bloķēšanu vai šo ziņu radīto seku novēršanu.

Nobeigums

Tiesības uz informāciju ir vienas no indivīda pamattiesībām. Jāņem vērā, ka tiesības uz informāciju aptver ne tikai tiesības brīvi

iegūt informāciju, bet arī tiesības to nodot, izplatīt un interpretēt. Tiesības uz informāciju leģitīmu iemeslu dēļ var tikt ierobežotas vai pat liegtas. Arī informācijas nodošanu, izplatīšanu un interpretāciju leģitīmu iemeslu dēļ tiesiskajā regulējumā var liegt jeb vārda brīvība nav absolūta. Daudz grūtāk ir nodrošināt šāda tiesiskā regulējuma izpildi. Informācijas iegūšana un tālāknodošana noris nepārtraukti, cilvēkiem sarunājoties, publicējot dažāda veida ziņas, fotogrāfijas sociālajos tīklos, izsakot tajos savu viedokli u. tml. Ievērojot informācijas apjomu, samērā sarežģīti ir kontrolēt informācijas plūsmu. Jāuzsver, kā kontrole nevar pārvērsties par cenzūru. Izaicinājums ir samērot indivīda tiesības uz informāciju, tiesības uz viedokļa paušanu ar aizliegumu izplatīt nepatiesas ziņas un ziņas, kas satur ierobežotas pieejamības informāciju. Tiesiskais regulējums, lai arī ir pietiekams un vispusīgs, tomēr satur pietiekami daudz ģenerālklausulu, kuru piepildīšana ar saturu ir atstāta tiesību piemērotāja ziņā. Strīdu rašanos nevajadzētu uzskatīt par negatīvu parādību vai tiesiskā regulējuma problēmu. Demokrātiskā sabiedrībā, demokrātiskā valstī tiesa ir kompetenta izšķirt strīdu, piepildot ģenerālklausulu ar saturu un dodot kādas parādības tiesisko novērtējumu. Strīdu esība kā par vārda brīvību, tā par tās ierobežojumiem, kā arī par publiskajā telpā izplatīto nepatieso ziņu bloķēšanu vai šo ziņu radīto seku novēršanu un citiem informācijas aprites jautājumiem liecina par sabiedrības atvērtību dažādiem viedokļiem un spēcīgu tiesisko mehānismu indivīda tiesību aizsardzībai.

²⁴ Latvijas Republikas Satversme: Satversmes tiesas atziņas 2019, 148.

²⁵ Turpat, 762–763.

²⁶ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 202/389. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES> (02.12.2020.).

Raksts tapis valsts pētījumu programmas projektā Nr. VPP-COVID-2020/1-0013: *Dzīve ar Covid-19: novērtējums par koronavīrusa izraisītās krīzes pārvarēšanu Latvijā un priekšlikumi sabiedrības noturībai nākotnē*, veicot Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas finansēto WP5 pētījumu *Stratēģiskā komunikācija: tiesiskās problēmas Covid-19*.

VĒRES

- Aicinājums nevilkt maskas, jo tas ir pretrunā ar Nirnbergas kodeksu (2020) Pieejams: <https://www.facebook.com/sensejs.aivis/posts/146764193824951> (02.12.2020.).
- ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Pieejams: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> (02.12.2020.).
- Balodis, R.; Rudevskis, J.; Levits, E.; Briede, J. et al. (2011) *Latvijas Republikas Satversmes komentāri: VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Rīga : Latvijas Vēstnesis.
- Covid-19 izsekošanas lietotnes: privātuma un datu aizsardzības nodrošināšana (2020) Pieejams: <https://www.europarl.europa.eu/news/lv/headlines/society/20200429STO78174/Covid-19-izsekosanas-lietotnes-privatuma-un-datu-aizsardzibas-nodrosinasana> (08.12.2020.).
- Eiropas Savienības Pamattiesību harta. *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, C 202/389. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=ES> (02.12.2020.).
- Epidemioloģiskās drošības pasākumi Covid-19 infekcijas izplatības ierobežošanai: MK noteikumi Nr. 360. *Latvijas Vēstnesis* (09.06.2020.).
- Immunizing the public against misinformation (2020) Pieejams: <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/immunizing-the-public-against-misinformation> (02.12.2020.).
- Kariņš: mobilā lietotne Covid-19 kontaktu apzināšanai būs papildu drošības mehānisms vīrusa ierobežošanai (2020) Pieejams: <https://www.mk.gov.lv/lv/aktualitates/karins-mobila-lietotne-Covid-19-kontaktu-apzinasanai-bus-papildu-drosibas-mehanisms> (12.12.2020.).
- Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 16.09.2006. spriedums lietā Nr. SKA-241/2009. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikaturas-nolemumu-arhivs-old/senata-administrativo-lietu-departaments/hronologiska-seciba/2009> (12.12.2020.).
- Latvijas Republikas Satversme. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (13.09.2021.).
- Latvijas Republikas Satversme: Satversmes tiesas atziņas* (2019) Rīga : Latvijas Vēstnesis.
- Par ārkārtas situācijas izsludināšanu: Ministru kabineta rīkojums Nr. 103. *Latvijas Vēstnesis* (12.03.2020.).
- Plakane, I. (2004) *Cilvēktiesības: Konstitucionālās tiesības*. Rīga : Latvijas Vēstnesis.
- Privātuma politika (2020) Pieejams: <https://covid19.gov.lv/privatuma-politika> (13.09.2021.).
- Strategic Plan 2019–2021. Pieejams: <http://globalprivacyassembly.org/wp-content/uploads/2019/11/GPA-Strategic-Plan-2019-2021.pdf> (12.12.2020.).

Summary

Karina Palkova, Inga Kudeikina

Limitating and Balancing the Interests of Society and Individuals and Restriction of Individual Rights in the Context of Covid-19 Pandemic

Dealing with Covid-19 has changed not only the behavioral habits of society, but also the models of local and international governance. The lack of experience in dealing with the spread of Covid-19 infections has prevented the solving of this problem quickly and effectively. The inability of the government to act quickly, consistently and effectively has affected the rate of spread of Covid-19 infection. However, given the difficult situation, also from a legal point of view, there were weaknesses in government's actions that created an additional burden on development of a quick and effective policy for preventing the spread of Covid-19 infection. A clear vision of the strategic crisis and its communication, the policy implemented during the crisis, as well as the issues of regulatory framework are fundamental requirements for the successful prevention of the spreading of Covid-19 infection.

The purpose of this article is to analyze the issues of legal nature arising from balancing the rights of the society with those of the individual, and the permissibility of restriction of individual rights in relation to Covid-19.

This article provides an insight into the permissibility of the restriction of the society's interests and individual rights, as well as how to achieve a balance between the two. A legally consistent action has great importance in combating any pandemic or epidemic. Moreover, the role of each individual, of the society as a whole, and of the state and local authorities must be clear in combating the spread of Covid-19 infection. Before the spread of Covid-19 infection, there was a legal framework in Latvia for crisis situations, but its practical applicability in different disciplines could not be predicted and assessed.

To counter of spreading of Covid-19 infection, the government started combating the infectious disease, thereby facilitating the identification of shortcomings of legal nature at the national level. The challenge is to balance the right of an individual to information, and the right to express an opinion while prohibiting disseminate false information and information with restricted access. Although the legal framework is sufficient and comprehensive, it contains a number of general clauses, whose interpretation is left at the discretion of the enforcer. The emergence of disputes should not be considered as a negative phenomenon or as a problem with the regulatory framework.